

16. Rogulska A., Wolontariat- działania na rzecz jednostki i społeczeństwa, [w:] Wolontariat w teorii i praktyce, red. nauk. M. Danielak- Chomać , B. Dobrowolska, A. Rogulska, Fundacja na Rzecz Dzieci i Młodzieży, „SZANSA”, Siedlce 2010.
17. Stawiarska P., Wolontariat hospicyjny; perspektywa interdyscyplinarna, wyd. Difin S. A, Warszawa 2011.

The article deals with signs volunteering and manifestations of the volunteer activity in today's democratic society. A scale in which volunteering exists and volunteers function embraces both socially-educational and psychological dimension, as well as spiritual. We live in the surroundings of our families, acquaintances, fellow-workers, where everyone carries out a certain public "role". Functioning in the public, professional or personal spheres requires from us an ability of social coexistence. For this reason, any displays of behavior, reactions and ideas depend on the way persons, with whom we live, influence us. Thus the ability to conduct oneself within public activity brings pleasure, feeling of realization of desires and vital gladness to a person. Through interpersonal contacts we can find for oneself an appropriate place in society, to realize the aims and aspirations, and even to satisfy the necessities of life. The ability to cooperate with other people for the purpose of realization of common charitable activity is what our civilization based on. Therefore a man, as a creative and structurally intellectual creature, while building public empires and local communities, in which we exist, had to accept such a key ability as helping.

Keywords: *volunteering, social activity, charity, forms of helping, public support.*

УДК 37(477)(091)«18»:37.035.6

Садова І.І.*

ІДЕЯ НАРОДНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ КОСТЯНТИНА УШИНСЬКОГО

У статті аналізується педагогічна спадщина Костянтина Ушинського, її цінність в умовах реформування системи освіти в Україні, розкрито сутність ідеї використання рідної мови в навчально-виховному процесі, як носія національних цінностей українського народу.

Ключові слова: *національна школа, народна освіта, рідна мова, початкова школа.*

Початок ХХІ століття ознаменувався утвердженням державного суверенітету України, відродженням культури українського народу, освіти і духовності. З огляду на минуле, слід відзначити, що на теренах України з'явилася можливість об'єктивно оцінити нашу минувшину, в тому числі переосмислення педагогічних надбань багатьох учених педагогів, зокрема освітянської спадщини Костянтина Ушинського. Тому сучасне читання творів великого ученого є особливо актуальним. З другого боку важливим є питання про втілення життя сучасної політики в галузі освіти, яке відокремлене в державній національній програмі "Освіта" (Україна ХХІ ст.), законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про вищу освіту", де в основу пріоритетних принципів розвитку системи освіти в Україні поставлено гуманізацію, демократизацію і євроінтеграцію. Істинне розв'язання означених завдань великою мірою залежить від знання нашої педагогічної спадщини. Серед педагогів минулого першої величини є постать К. Ушинського. Адже його педагогічна спадщина увійшла в золотий гранд світової і української педагогічної думки.

Центральною ідеєю педагогічної спадщини К. Ушинського була ідея народності і рідного слова, яка впливала з основ загальнодемократичного духу ХІХ століття. Педагог перший сформував ідею народності і використання слова як основи навчання і виховання підрастаючих поколінь. К. Ушинський наполягав на тому, щоб освіта ґрунтувалася на ідеї любові до своєї Батьківщини і свого народу, прищепленні почуття національної гідності у поєднанні з пошаною до інших народів. У школах навчання повинно проводитись рідною мовою, незалежно від

* © Садова І.І., 2014

того, чи народ великий, чи малий, чи має свою державність, чи не має, чи це народ з давніми історичними традиціями, чи ні. Хіба не актуальні ці ідеї педагога у нашому житті та освіті?

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми показує, що багатогранну педагогічну спадщину К. Ушинського досліджували чимало науковців і практиків різних галузей людських знань. Це, насамперед, дисертаційні роботи таких авторів, як І. Волошанська, Н. Калита, В. Пікінер, В. Довбня та ін. Систематизацією та виданням оригінальних педагогічних праць К. Ушинського займалися О. Острогорський, В. Чернишов. Слід визначити дослідників педагогічної спадщини Ушинського, які розвивали і розвивають його вчення у сучасних умовах а саме: М. Антоненць, С. Горобенко, Д. Луцик, А. Мітяєв, Б. Мітюров, О. Мороз, О. Савченко, М. Скрипник, Д. Федоренко, П. Щербань і багато інших.

Мета статті полягає в тому, щоб показати національний дух, національне підґрунтя ідеї народності, виховання і навчання дітей рідною мовою, яка не втратила актуальності і в наші дні.

Педагогічна діяльність К. Ушинського – яскрава сторінка в історії школи і педагогіки. Його діяльність – взірць палкого прагнення зробити максимум можливого для розвитку народної освіти, втілення в шкільну практику найдосконаліших шляхів і засобів навчання та виховання дітей. Усе своє життя великий педагог прагнув зробити духовним надбанням людей усі ті цінності, які створив народ протягом століть. Він був глибоко переконаним, що постійне духовне спілкування з людьми – необхідна умова успішного виховання і навчання молодого покоління в українській національній школі. Ушинського слід вважати творцем народної, національної школи в Україні.

К. Ушинський походив з українського дворянського роду і переважну частину свого життя прожив у Новгороді-Сіверському на Чернігівщині. Тепле ставлення Ушинського до українського народу сприяло широкій популярності його педагогічних ідей в Україні. Не випадково у приватному листі до відомого педагога і свого приятеля Л. Модзалевського від 9 грудня 1863 р. Костянтин Дмитрович називає себе українцем [1, с. 12]. Крім того, досить важливий факт підтвердження, що Ушинський – український педагог, є те, що, упорядковуючи посібники для російської народної школи, він звертається за фактичними матеріалами до культурної скарбниці українського народу. В “Рідному слові” педагог писав: “Мені, можна, закинуть те, що я вніс у російську читанку кілька українських святкових звичаїв і навіть висловів...” [7, с. 124]. Видатний педагог, як відомо, і похований у Києві, у Видубицькому монастирі. Ми сміливо можемо вважати К. Ушинського основоположником педагогічної науки українського народу.

Олександра Мороз відзначає, що “центральною ідеєю педагогічної спадщини Ушинського була ідея народності, яка впливала з основ загальнодемократичного руху XIX століть” [5, с. 3]. “Ідея народності школи розкривається перш за все, у навчанні дітей кожного народу рідною мовою. Головним елементом розвитку національної культури за К. Ушинським, є рідна мова”, – пише Олександра Мороз [5, с. 4].

Рідна мова, на думку Ушинського, – це дивний педагог. Він каже, що “будучи найповнішим і найвірнішим літописом свого духовного багатовікового життя народу, мова в той же час є найбільшим народним наставником, який навчав народ тоді, коли не було ні книг, ні шкіл, і продовжує навчати його кінця народної історії” [6, с. 123].

В основі ідеї народності виховання лежить думка, що кожний народ має право і мусить мати школу з викладанням предметів рідною мовою, побудовану на народних традиціях. Педагог вказує, що не існує загальної системи виховання для всіх народів, у кожного народу своя особлива національна система виховання. “Виховання, створене самим народом і засноване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, заснованих на абстрактних, відірваних від життя, або запозичених в іншого народу ідей” [6, с. 123].

Як гімн рідній мові звучать слова Костянтина Дмитровича Ушинського: “У мові одухотворюється і весь народ і вся його батьківщина... Мова є найживіший, найбагатший і найміцніший зв’язок, що з’єднує віджилі, живучі та майбутні покоління народу в одне велике, історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме життя. Коли

зникає народна мова, – народу нема більше!.. Поки жива мова народна в устах народу, до того часу живий і народ. І нема насильства більш нестерпного, як те, що хоче відібрати в народу спадщину, створену незчисленими поколіннями його віджилих предків. Відберіть у народу все – і він все може повернути, але відберіть мову і він ніколи більше вже не створить її, нову батьківщину навіть – може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ” [6, с. 123].

У книзі “Рідне слово” К. Ушинський стверджує, що народним наставником у вихованні є мова – кращий цвіт усього духовного життя народу, що ніколи не в’яне... А відтак, “усе, що бачили, все, що зазнали, що пережили та передумали ці незчисленні покоління предків, передається легко й без великих зусиль дитині, яка тільки-но відкриває очі на світ Божий, і дитина, навчившись рідної мови, вступає вже в життя з безмежними силами. Не тільки умовних звуків вчиться дитина, вивчаючи рідну мову, а п’є духовне життя і силу...” [7, с. 124].

На думку Б. Мітюрова, зовсім не байдуже для духовного розвитку дитини, якою мовою вона розмовляє в дитинстві. Оскільки ми визнаємо, що на душу дитини та напрями її розвитку впливає навколишня природа, люди, які її оточують, і навіть картина, що висить на стіні в її кімнаті, іграшки, що ними вона грається, то ми маємо визнати і вплив такого прожитого своєрідним характером явища, як рідна мова – перший тлумач і природи, і життя, і ставлення до людей. Рідне слово – це та атмосфера, що обіймає душу і через яку дитина все бачить, розуміє й почуває [3, с. 49]. З цього стає зрозуміло, що мова народу, будучи найповнішим відображенням батьківщини й духовного життя народу, є разом з тим для дитини кращим тлумаченням природи й життя .

Бачення К.Ушинським значення рідного слова, народної мови для розвитку духовного життя людини є актуальним не лише для педагогічної науки, а й для мовознавства та етнопсихології. Своїми роздумами про вивчення дитиною рідної мови та її місця в формуванні духовності особистості Ушинський випередив дослідження мовознавців ХХ ст. На думку Б. Мітюрова, мова певної людської спільноти є творінням цього соціуму, знаряддям мислення та спілкування, способом пізнання світу. Таким чином, існування відмінних мовних систем зумовлює і пізнання світу по-різному. Отож, у мові сконцентровано історичний шлях нації, її духовний розвиток, колективне національне світосприйняття [3, с. 50].

Ушинський відстоював право українських дітей мати школу, засновану на народних традиціях, на рідній мові. В особистому архіві К. Ушинського збереглась копія клопотання, яке він порушив незадовго до смерті перед попечителем Київської шкільної округи про дозвіл проводити навчання в Богданській сільській школі українською мовою. Критикуючи політику русифікації, яку проводив російський уряд в Україні, Ушинський зазначав, що навчання в школі російською мовою не має успіху, бо дитина “переходить з дому, мов з раю в пекло, і з якої вона біжить додому, мов із темного пекла, де все темне, чорне, незрозуміле” [8, с. 102].

Він рішуче виступав на захист мов національних меншин, яка виганялась самодержавством з національних шкіл і вимагав, щоб навчання здійснювалася рідною мовою.

Вічним і незабутнім заповітом К.Ушинського для всіх освітян залишається ідея народного, національного виховання. “Загальної системи народного виховання для всіх народів немає не тільки на практиці, а й у теорії... У кожного народу своя особлива національна система виховання...” [8, с. 102]. Саме ця ідея цілісно єднає всі найвизначніші праці педагога. Проте найзавершеношого науково-теоретичного розвитку ідея народного, національного виховання знайшла у творах: “Три елементи школи”, “Питання про народні школи”, “Про моральний елемент у суспільному вихованні”, “Про користь педагогічної літератури” та у навчальних книгах Костянтина Дмитровича.

Педагог застерігав від необачного механічного перенесення систем виховання й навчання одного народу для іншого, оскільки вони розвивалися за різних умов і в різні історичні епохи. “Коли б, наприклад, хто-небудь побажав виховувати азійські сучасні народи за тією ж системою, що й новоєвропейські, не звертаючи уваги ні на історію, яку прожив кожен народ, ні

на релігію, ні на державний устрій, то, звичайно, таке виховання не досягло б ніякого щасливого результату”, – цитує Ушинський думку німецького педагога Дістервега у праці “Про народність у громадському вихованні” [8, с. 82]. І далі продовжує власні роздуми: “... саме основи виховання і мета його, а отже, і його головний напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером, тим часом як окремі педагогічні деталі можуть вільно переходити, і часто переходять від одного народу до іншого. Чому не користуватися педагогічним досвідом іншої держави? Однак це користування не шкідливе лише тоді, коли основи громадської освіти твердо закладені самим народом. Можна і треба запозичити знаряддя, засоби винахідництва, але не можна запозичити чужого характеру і тієї системи, в якій виявляється характер” [8, с. 89].

Основним джерелом виховання, стверджує К. Ушинський, є народність, оскільки немає жодної людини, яка б не плекала любові до Батьківщини, і саме ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини, могутню опору для боротьби з її негативними природними, особистими, сімейними та родовими нахилами. Отож “виховання, коли воно не хоче бути безсильним, повинно бути народним” [8, с. 99].

Ніхто не має права судити про достоїнства і вади народу лише на підставі власних понять про якість людини, втискуючи ідею народності у вузькі рамки особистого ідеалу. Адже, як би не була розвинена окрема людина, вона завжди стоїть нижче свого народу. “Історія переконує нас на кожному кроці, що поняття наші про достоїнства і вади не можна застосовувати до цілих народностей, і часто те, що здається нам вадю у народі, є зворотною і необхідною стороною його достоїнств, умовою його діяльності в історії” [8, с. 101].

Ідеалом довершеності, перед яким схиляються всі народності, є, за переконанням Костянтина Дмитровича, тільки один ідеал, який дає нам християнство. Завдання виховання полягає в тому, щоб прищепити кожному вічні істини християнства, оскільки “воно дає життя і вказує вищу мету всякого виховання, воно ж і повинно служити для виховання кожного християнського народу джерелом усякого світла і всякої істини” [8, с. 102]. Довершену ідею християнства несе людина, сутність якої здебільшого недосконала. Проте християнство – це “невгасимий світоч, що йде вічно, як вогняний стовп у пустині, попереду людини і народів; за ним повинен прямувати розвиток усякої народності і всяке справжнє виховання, що йде разом з народністю” [8, с. 102].

Таким чином, на думку Б. Мітюрова, виховання йде тим шляхом, який прокладає сам народ та його визначні люди і, діючи заодно з іншими громадськими силами, виховання допомагає йти цим шляхом окремим особам та новим поколінням. Усвідомлення народної ідеї виховання відбувається тим швидше й повніше, чим більше займається ним громадська думка і наука, чим частіше ці питання стають доступними для всіх [3, с. 50].

Костянтин Дмитрович підкреслює надзвичайно цінну роль початкової освіти для розвитку дитини. Серцевиною, зерном, кінцевою метою занять у початковій школі мають стати не самі знання, а ті ідеї, що розвиваються в розумі дитини у процесі засвоєння цих знань. Читання та розповіді мають повідомляти учневі лише позитивні знання, що дають йому ідею. Існуюча в початковій школі практика численних розповідей, тлумачень, повідомлень, які змінюють одне одного, не дають систематичних знань, а тим паче не формують систематично розвиненої ідеї. Високо оцінював педагог духовний розвиток дитини засобами слова, як усного, так і друкованого. Він надавав великого значення книзі, читанню, визначав їх роль в самоосвітній роботі молоді [2].

Отже, чинником ефективності світоглядного становлення школярів, за Ушинським, є використання форм і методів виховання, що максимально стимулюють самоствердження учнів, свободу їхнього морального вияву відповідно до власного світоглядного досвіду. Умовами застосування означених форм і методів виховання є цілеспрямоване створення емоційно забарвлених ситуацій, що виховують, спілкування вихователя і вихованців, активізація моральних дій учнів [3, с. 51].

Надзвичайно важливим є один із висновків педагога: засобами формування світогляду дитини є такі естетичні фактори, як рідна мова, культурно-історичні традиції, адже у них

народна мудрість концентрується в образно-емоційних узагальненнях, забезпечуючи вплив на особистість школяра.

Особливої уваги заслуговує думка К. Ушинського, яка бере початок у гуманній народній педагогіці, про необхідність учителя глибоко вірити в дитячу природу, про виховання у дітей віри в себе. Він говорив: “Ми будемо дуже близькими до істини, якщо скажемо, що немає безнадійних дітей, і їх не буде, якщо ми самі шляхом нерозумних навіювань не заберемо у них віри і надії на виправлення” [6, с.123]. Головну, відповідальну роль в усьому шкільному житті покликаний відіграти вчитель. Авторитет учителя – в любові й повазі дітей до нього, у діяльній любові вчителя до дітей, у його бездоганній поведінці, добросовісності, доброті. Виховний вплив на учнів справляють його любов до своєї справи, справедливність, людське ставлення до інших, вміння вчителя вкладати у свою почесну роботу розум, душу і творчість.

Педагогічна спадщина Ушинського – золотий фонд нащадкам. У статті ми прагнули дослідити окремі аспекти його спадщини у царині педагогіки. Адже він багато вніс у теорію навчання і виховання, зокрема розробив такі дидактичні принципи, як свідоме засвоєння знань, наочність у навчанні, міцність, доступність знань. Але найголовніше, що він один з перших педагогів в Україні обґрунтував принцип народності у вихованні і використання рідної мови навчання у цьому контексті. Ідея народності Костянтина Ушинського базувалась на народності школи і навчання рідною мовою. На його думку, кожний народ має право і повинен мати свою школу зі своєю мовою, побудоване на народних традиціях. Принцип народності виховання лежав в основі вчення К. Ушинського про рідну мову, як центральний предмет освіти.

Думка Ушинського про рідну мову ще за його життя набули дієвої суспільної сили, знайшовши свій вияв у широкому національному русі за народну школу з навчанням рідною мовою. Водночас, на основі вивчення педагогічної спадщини Костянтина Ушинського, з певністю можна ухвалити, що він був творцем народної національної школи в Україні. Він ніколи не цурався свого народу, своєї Батьківщини – України. Сьогодні все прогресивне, доцільне у творах великого українського педагога Ушинського повинно бути глибоко вивчене і використане у будівництві Української національної системи освіти.

Список використаних джерел

1. Горобенко С. Ідея народності в українській педагогіці: погляд у минуле на зламі тисячоліть / С. Горобенко // Початкова школа. – 1999. – № 7. – С. 12-13.
2. Калита Н.І. К.Д. Ушинський про зміст виховного ідеалу / Н.І. Калита // Наукові записки : [збірник наукових праць] / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова ; укл. Л. Л. Макаренко. – Серія педагогічні та історичні науки, випуск LXXXIII (83). – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 93-103
3. Мітюрів Б. Рідне слово і народне виховання в педагогічній спадщині К.Д. Ушинського / Б. Мітюрів, М. Антонєць, М. Скрипник // Початкова школа. – 1997. – № 3. – С. 49-51.
4. Модзалевський Л.Н. О народности воспитания по Ушинскому. “Памяти К.Д.Ушинского” / Л.Н. Модзалевський. М. : СПб., 1869. – С. 162.
5. Мороз О. Педагог, який прагнув порятунку нації / О. Мороз // Основа. – квітень. – 1994. – С. 3-4.
6. Ушинський К. Д. Рідне слово / К.Д. Ушинський. Твори: У двох томах. – Т.1. – С. 123-127.
7. Ушинський К. Д. Рідне слово/ К.Д. Ушинський. Твори: У двох томах. – Т.2. – М. : Педагогіка, 1988. – С. 124.
8. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні / К.Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори: У 2 т. – Т.1. – К.: Рад шк., 1983. – С. 82-102.

In the article a pedagogical inheritance is analysed Constantine Ushinskogo, its value in the conditions of reformation of the system of education in Ukraine, essence of idea of the use of the mother tongue is exposed in to educational-educate process, as a transmitter of national values of the Ukrainian people.

Keywords: national school, folk education, the mother tongue, initial school.